

Şalât"ın yarısına kadar şerhedilmiştir. İbn Seyyidünnâs'ın, *el-Câmi'in* üçte birinden azını on cilt halinde şerhettiği yönündeki iddianın (*Keşfü'z-zunûn*, I, 559) bir dayanağı bulunmadığı belirtilmektedir (*en-Nefhu's-sezi*, neşredenin girişi, I, 70). Zeynüddin el-İrâkî, *Tekmiletü Şerhi't-Tirmizî* adıyla bu esere dokuz cilt daha ilâve etmişse de şerhi tamamlamamıştır. *en-Nefhu's-sezi* üzerinde Abdurrahman b. Sâlih Muhyiddin doktora çalışması yapmış (1406/1986, *el-Câmiatü'l-İslâmiyye* [Medine], *Kismü'd-dirâsâtü'l-ulyâ*, I-III), Ahmed Ma'bed Abdülkerîm de eseri tahkik ederek yayımlamıştır (I-II, Riyad 1409).

4. *Minahu'l-midaḥ* (*Şu'arâ'ü's-şahâbe, eş-Şu'arâ' mine's-şahâbe*). Ashabın Resûl-i Ekrem'in methine dair şiirlerini, ayrıca mersiyelerini ihtiva etmekte olup İbn Seyyidünnâs'ın 116 beyitlik bir kasidesiyle başlayan eserde şiirlerine yer verilen sahâbîler alfabetik olarak sıralanmış, hayatlarına dair kısa bilgilerden sonra şiirlerinin bazı beyitleri veya bir bölümü zikredilmiştir. *Minahu'l-midaḥ* İffet Visâl Hamza tarafından neşredilmiştir (Dimaşk 1407/1987).

5. *Büşra'l-lebîb bi-zikra'l-ḥabîb*. Hz. Peygamber için yazılan kasidelerle bunların şerhlerinden ibaret olan eserdeki ilk kaside Kâ'b b. Zühayr'ın *Ḳaşîdetü'l-Bird'e'si* olup müellifin bu kasideye yaptığı şerh *'Uddetü'l-me'âd fi 'arûzi Bânet Sü'âd* diye adlandırılmış (Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 77), diğer kasideler alfabetik olarak sıralanmıştır. Süleymaniye (Karaçelebizâde Hüsameddin, nr. 361), Bursa Hüseyin Çelebi (nr. 34) ve Dublin Chester Beatty (nr. 5163) kütüphanelerinde bulunan eserin bazı kısımları H. G. L. Kosegarten tarafından *Carminum Orientalium Triga* ile birlikte yayımlanmış (Stralsund 1815), eserin bu neşrinde Türkçe ve Farsça birer kasideye de yer verilmiştir (Serkis, I, 126; diğer nüshaları için bk. Selâhaddin el-Müneccid, s. 315-316).

6. *el-Makâmâtü'l-'aliyye fi kerâmâtü's-şahâbeti'l-celiyye* (nşr. İffet Visâl Hamza, Kahire 1406/1986).

7. *Dîvânü İbn Seyyidünnâs* (nşr. Garîb Muhammed Ali Ahmed, I-II, Kahire 1991-1992).

8. *el-Ḳaşîdetü'l-'ayniyye*. Bir nüshası Râmpûr'da bulunmaktadır (Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 77).

9. *el-Ḳaşîdetü'l-lâmiyye*. Bu eserin de bir nüshası Râmpûr'dadır (a.g.e., a.y.).

İbn Seyyidünnâs'ın kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *ed-Dür-rû'n-neşir 'alâ ecvibeti's-seyh Ebi'l-Ḥasan eş-Şağîr* (fıkha dairdir; *İzâhu'l-meknûn*, I, 453), *Ecvibetü İbn Seyyidin-*

nâs 'an mesâ'ilî İbn Aybek lehû 'an aḥ-fezi men lekıyehû mine's-şüyûḥ, Es-mâ'ü men nuḳile 'anhû mine's-şahâbe şey' min şî'r mûte'allaḳ bi'n-nebî şal-lallâhü 'aleyhi ve sellem, Ḳaşâ'id şî'riyye fi aḡrâz muḥtelife mine'l-medḥ ve'l-vaşf ve'l-aḥlâḳü'l-fâzıla, Kitâb fi 'il-mi'l-'arûz, Taḥşîlül-l-işâbe fi tafḍili's-şahâbe. Müellifin dedesi Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed İbn Seyyidünnâs'ın ümmüveledlerin satılamayacağına dair eseri bazı kaynaklarda (İbn Kâdî Şühbe, II, 296) ona nisbet edilmiştir. Abdülkerîm Emîn Münevfilî'nin *İbn Seyyidünnâs ve edebühü* adıyla bir yüksek lisans çalışması yaptığı belirtilmektedir (Câmiatü'l-Ezher külliyyetü'l-lugati'l-Arabiyye).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Seyyidünnâs, *'Uyûnül-eşer* (nşr. Muhammed el-İd el-Hatrâvî – Muhyiddin Mestû), Medine-Dimaşk 1413/1992, neşredenin girişi, I, 5-34; II, 455-460; a.mlf., *en-Nefhu's-sezi fi şerhi Câmi't-Tirmizî* (nşr. Ahmed Ma'bed Abdülkerîm), Riyad 1409, neşredenin girişi, I, 15-151; Zehebî, *Tezkiretü'l-ḥuffâz*, IV, 1503; a.mlf., *el-Mu'cemü'l-muḥtaş bi'l-muḥaddiştin* (nşr. M. Habîb el-Hile), Taif 1408/1988, s. 260-261; İbnü'l-Verdî, *Tetimetü'l-Muḥtaşar fi aḥbâr'l-beşer* (nşr. Ahmed Rif'at el-Bedrâvî), Beyrut 1389/1970, II, 343; Yûsufî, *Nühzetü'n-nâzir fi şireti'l-Meliki'n-Nâşir* (nşr. Ahmed Hutayt), Beyrut 1406/1986, s. 216-229; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, III, 287-292; Safedî, *el-Vâfi*, I, 289-311; Ebû'l-Meḥâsin el-Hüseynî, *Zeylû Tezkireti'l-ḥuffâz li'z-Zehebî* (nşr. M. Zâhid el-Keverî), Dimaşk 1347, s. 16-18; Yâfî, *Mir'âtü'l-cenân*, IV, 291; Sübkî, *Ṭabakât*, IX, 268-272; İsnvî, *Ṭabakâtü's-Şâfi'iyye*, II, 510-511; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XIV, 169; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, IV, 208-213; İbn Kâdî Şühbe, *Ṭabakâtü's-Şâfi'iyye*, II, 295-297; İbn Nâsirüddin, *er-Reddül-vâfir* (nşr. Zühayr Şavîş), Beyrut 1400/1980, s. 57-59; Takıyyüddin İbn Feḥd, *Laḫzül-elḥâz* (Zeylû Tezkireti'l-ḥuffâz li'z-Zehebî içinde, nşr. M. Zâhid el-Keverî), Dimaşk 1347, s. 350-351; *Keşfü'z-zunûn*, I, 246, 559; II, 1183, 1786, 1859, 1860; İbnü'l-İmâd, *Seğerat*, VI, 108-109; Şevkānî, *el-Bedrû't-tâli*, II, 249-251; Ahlwardt, *Verzeichnis*, IX, 150-154; René Basset, "Une élogie amoureuse d'Ibn Said en Nas", *Mélanges africains et orientaux*, Paris 1915, s. 180-190; Serkis, *Mu'cem*, I, 125-126; Brockelmann, *GAL*, II, 85; *Suppl.*, II, 77; *İzâhu'l-meknûn*, I, 453; Yûsuf el-İş, *Fihrişü maḥṭûṭâtî Dâri'l-kütübî'z-Zâhiriyye: Târîḫ ve mülḥakātüh*, Dimaşk 1366/1947, s. 17, 18, 22; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, XI, 269-270; Selâhaddin el-Müneccid, *Mu'cem mâ üllife 'an Resûlillâh*, Beyrut 1402/1982, s. 315-316; Abdülvehhâb İbrâhîm Ebû Süleyman, *Kitâbetü'l-baḫşî'l-İlmî*, Cidde 1403/1983, s. 569-570; Cezzâr, *Medâḥilü'l-mü'ellifin*, II, 738; Sâlihiyye, *el-Mu'cemü's-şâmil*, III, 241-242; Nâtik Sâlih Matlûb, "Dirâse fi's-Sireti'n-nebeviyye li'bn Seyyidünnâs", *Âdâbü'r-râfideyn*, XV, Musul 1982, s. 175-202; F. Rosenthal, "İbn Sayyid el-Nâs", *EP* (Fr.), III, 957; Ali Refî, "İbn Seyyidünnâs", *DMBİ*, III, 730-732.

M. YAŞAR KANDEMİR

İBN SÎDE

(ابن سيدة)

Ebû'l-Hasen Alî b. İsmâîl
ed-Darîr el-Mürsî
(ö. 458/1066)

Lugatçı, edebiyat
ve dil âlimi.

398 (1008) yılında Mürsiye'de (Murcia) doğdu. Dedelerinden Sîde'ye nisbetle İbn Sîde olarak tanınır. Babası gibi âmâ olduğundan Darîr lakabı ile de anılan İbn Sîde öğrenimine babasının yanında başladı. Altı yaşında Kur'ân-ı Kerîm'i ezberledi. Daha sonra Ebû'l-Alâ Sâid b. Hasan el-Bağdâdî, Ebû Ömer Ahmed b. Muhammed et-Talemenkî, Ebû Osman Saîd b. Muhammed ve Ebû Bekir ez-Zübeydî gibi âlimlerden Arap dili, lugat, kıraat, tefsir, fıkıh, hadis, felsefe ve mantık dersleri aldı. Güçlü hafızası sayesinde birçok lugat ve gramer kitabını ezberledi. Muhtemelen Mürsiye'de meydana gelen siyasi olaylar sebebiyle buradan ayrılarak Dâniye'ye (Denia) gitti. Dâniye Emîri Ebû'l-Ceyş Mücâhid b. Abdullah el-Âmirî ile tanışarak yakın ilgi ve himayesine mazhar oldu. Ancak Mücâhid el-Âmirî'nin vefatından sonra (436/1045) yerine geçen oğlu İkbâlüddevle Ali b. Mücâhid el-Muvaffak ile arası açılınca Dâniye'den ayrılmak zorunda kaldı. Bir müddet sonra bir kaside sunarak emirden aç diledi ve tekrar Dâniye'ye döndü (Yâkût, V, 86). 25 Rebîülâhîr 458 (26 Mart 1066) tarihinde burada vefat etti (İbn Hallikân, III, 330-331).

Arap dili, edebiyatı ve tarihi alanlarında geniş bilgi sahibi olan İbn Sîde'nin asıl şöhreti lugat sahasındadır. Bazı beyit ve kıtaları kaynaklarda yer almakla birlikte şiirlerinin çoğu zamanımıza intikal etmemiş, sadece *Urcûzetü gamîs* adlı manzumesiyle İkbâlüddevle için yazdığı bir kasidesi günümüze ulaşmıştır. İbn Sîde aralarında Ebû Abdullah Muhammed b. Halesa eş-Şezûnî, Ebû Bekir Muhammed b. Ali b. Halef, Ebû Ca'fer Ahmed b. Ali el-Mürsî ve Ebû Ömer Ahmed b. Muhammed et-Temîmî gibi simaların bulunduğu öğrenciler yetiştirmiştir.

Eserleri. 1. *el-Muḥkem** ve'l-muḥîṭü'l-a'zam. Mücâhid b. Abdullah el-Âmirî'nin isteği üzerine Halîl b. Ahmed'in *Kitâbü'l-'Ayn*'i tarzında yazılmış on iki ciltlik bir lugat olup I. cildi Mustafa es-Sekkâ ve Hüseyin Nassâr (Kahire 1377/1958), II. cildi Abdüsettar Ahmed Ferrâc (Kahire 1377/1958), III. cildi Âişe Abdurrahman

(Kahire 1377/1958), IV. cildi Abdüssettâr Ahmed Ferrâc (Kahire 1388/1968), V. cildi İbrâhîm el-Ebyârî (Kahire 1391/1971), VI. cildi Murad Kâmil (Kahire 1392/1972) ve VII. cildi Muhammed Ali en-Neccâr (Kahire 1393/1973) tarafından yayımlanmıştır. 2. *el-Muḥaṣṣaṣ**. Yine Mucâhid b. Abdullah'ın isteğiyle hazırlanan eser, Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm'ın *el-Ğarîb-ü'l-muṣannef*'i gibi konulara göre tertip edilmiş bir lugat olup Tâhâ b. Mahmûd'un tashihiyle beş cilt halinde basılmış (Bulak 1316-1321), Muhammed et-Tâlibî (Tunus 1375/1956) ve Abdüsselâm Muhammed Hârûn (bs. yeri yok, 1389/1969) tarafından değişik indeksleri yapılmıştır. 3. *Şerḥu müşkili şî'ri (ebiyâtî)'l-Mütenebbî*. İbn Sîde bu eserinde Mütenebbî'nin şiirlerindeki lugat, gramer, anlam ve şiir tekniği bakımlarından açıklanması gereken hususlar üzerinde durmuş, ayrıca bazı şiirlerindeki felsefe ve mantıkla ilgili meseleleri incelemiştir. Kitabı ilk defa Mütenebbî, İbn Sîde ve eserleri hakkında bir mukaddime ve çeşitli indekslerle birlikte Muhammed Rıdvân ed-Dâye neşretmiş (Dimaşk 1395/1975), daha sonra da Mustafa es-Sekkâ ve Hâmid Abdülmecid ile (Kahire 1396/1976) Muhammed Âl-i Yâsîn tarafından yayımlanmıştır (Bağdad 1977). 4. *Urcûzetü ğamîs*. Müellifin hayatını, hocalarını ve onlardan okuduğu kitapları anlattığı didaktik bir şiiri olup Habîb Zeyyât'ın özel kütüphanesinde otuz üç varaklık bir nüshasının bulunduğu kaydedilmektedir (Muhammed Reşâd el-Hamzâvî, *el-Mu'cemü'l-'Arabî*, s. 44; *DMBİ*, III, 733).

Müellifin kaynaklarda ayrıca *el-Enîk fi şerḥi'l-Ħamâse*, *el-Vâfî fi 'ilmi'l-kavâfi*, *et-Tezkîr ve't-te'nîs*, *Şerḥu ebyâtî Cümeli'z-Zeccâcî*, *Şâzzü (Şevâzzü)'l-luğa*, *el-'Âlem fi'l-luğa*, *Kitâbü'l-'Avîş fi şerḥi İslâhî'l-mantîk*, *el-Makşûr ve'l-memdûd* ve diğer bazı eserleri zikredilmektedir (*Hediyetü'l-'ârifîn*, I, 691; Muhammed Reşâd el-Hamzâvî, *el-Mu'cemü'l-'Arabî*, s. 44; a.mlf., *Ḥavliyyâtü'l-Câmi'ati't-Tünisiyye*, sy. 5 [1969], s. 39-44). İbn Sîde hakkında yapılan müstakil çalışmalar şunlardır: D. Cabanelas, *İbn Sîde hayâtühû ve âşâruh* (Tunus 1980); Abdülkerîm en-Nuaymî, *İbn Sîde âşâruhû ve cühûdüh* (Bağdad 1984); Vefâ bint Abbas Hasan el-Havî, *en-Nahlü 'inde'l-Aşma'i ve İbn Sîde kadîmen ve'n-nahlü ḥadîşen* (yüksek lisans tezi, 1404/1983, Câmîatü Ümmi'l-kurâ [Mekke]).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sîde, *el-Muḥkem ve'l-muḥîṭu'l-a'zâm* (nşr. Mustafa es-Sekkâ – Hüseyin Nassâr), Kahire 1377/1958, neşredenlerin girişi, I, 5-27; a.mlf., *Şerḥu müşkili şî'ri'l-Mütenebbî* (nşr. Muhammed Rıdvân ed-Dâye), Dimaşk 1395/1975, neşredenlerin girişi, s. 5-15; Sâid el-Endelûsî, *Ṭabaḳâtü'l-ümem* (nşr. L. Şeyho), Beyrut 1912, s. 77; Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis* (nşr. Muhammed Tâvîṭ et-Tancı), Kahire 1386/1966, s. 293; İbn Beşkûvâl, *eş-Şıla*, II, 410; Dabbî, *Buğyetü'l-mültemis*, s. 405; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ*, V, 84, 86; XII, 231-235; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 342; III, 330-331; Abdülbâkî b. Abdülmecid el-Yemânî, *İşâretü'l-ta'yîn fi terâcimî'n-nühât ve'l-luğaviyyîn* (nşr. Abdülmecid Diyâb), Riyad 1406/1986, s. 210-211; Safedî, *Nektü'l-himyan* (nşr. Ahmed Zekî Bek), Kahire 1329/1911, s. 204; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, II, 143; Brockelmann, *GAL*, I, 376; II, 697; *Suppl.*, I, 542; *Hediyetü'l-'ârifîn*, I, 691; Al-bîr Habîb Mutlak, *el-Ḥareketü'l-luğaviyye fi'l-Endelûs*, Beyrut 1967, s. 351-382; Muhammed Rıdvân ed-Dâye, *Târîḥu'n-naḳdî'l-edebî fi'l-Endelûs*, Dimaşk 1401/1981, s. 163-178; Abdülkerîm en-Nuaymî, *İbn Sîde*, Bağdad 1984; Muhammed Reşâd el-Hamzâvî, *el-Mu'cemü'l-'Arabî: İşkâlât ve muḳârebât*, Tunus 1991, s. 19-53; a.mlf., "Tekmile fi tercemeti İbn Sîde", *Ḥavliyyâtü'l-Câmi'ati't-Tünisiyye*, sy. 5, Tunus 1969, s. 17-48; Abdülalî el-Vedgîrî, "Fî Zabtı İbn Sîde", *el-Menâhil*, sy. 35, Rabat 1986, s. 81-86; Moh. Ben Cheneb, "İbn Sîde", *İA*, V/2, s. 807; M. Talbi, "İbn Sîda", *E²* (Ing.), III, 940; İnâyetullah Fâtihî Nejdâ, "İbn Sîde", *DMBİ*, III, 732-734.

ZÜLFİKAR TÜCCAR

İBN SİNÂ

(ابن سینا)

Ebû Alî el-Hüseyin b. Abdillâh
b. Alî b. Sînâ
(ö. 428/1037)

İslâm Meşşâi okulunun
en büyük sistemci filozofu,
Ortaçağ tıbbının
önde gelen temsilcisi.

Yaklaşık 370 (980-81) yılında Buhara yakınındaki Efşene köyünde doğdu. Talebesi Ebû Ubeyd el-Cüzcânî'ye yazdırdığı hayat hikâyesiyle Cüzcânî'nin verdiği ilâve bilgilerin İbnü'l-Kıftî ve İbn Ebû Usaybia tarafından nakledilmesi sayesinde diğer İslâm filozoflarına nisbetle hakkındaki daha fazla bilgi bulunmaktadır. İslâm dünyasında İbn Sînâ künyesiyle meşhur olup bilim ve felsefe alanındaki eşsiz konumunu ifade etmek amacıyla Ortaçağ âlim ve düşünürleri tarafından kendisine verilen "eş-şeyhü'r-reis" unvanı ile de bilinir. Ayrıca "hüccetü'l-hak, şerefü'l-mülk, ed-düstûr" gibi vasıflarla da anılmıştır. Batı'da genellikle Avicenna olarak bilinmekte ve "filozofların prensi" diye nitelenmektedir. Aslen Belhli olan babası Ab-

dullah, Sâmanî Hükümdarı Nûh b. Mansûr döneminde başşehir Buhara'ya yerleşmişti. İyi bir öğrenim gördüğü ve İsmâilî görüşleri benimsediği anlaşılan Abdullah, İsmâilî dâilelerle sürekli irtibat halindeydi. Bu irtibat neticesinde evi felsefe, geometri ve Hint matematiğiyle ilgili konuların tartışıldığı bir merkeze dönüşmüştü. Kendisini bu tartışmaların içinde bulan İbn Sînâ erken denilebilecek bir çağda felsefî konulara âşinalık kazandı.

İbn Sînâ olağan üstü bir zekâyâ sahip olduğu için küçük yaşta dikkatleri üzerinde topladı. Önce Kur'an'ı ezberledi; dil, edebiyat, akaid ve fıkıh öğrenimi gördü. Hayat hikâyesinde bu dönemdeki hocaları arasında sadece Hanefî fakihî Ebû Muhammed İsmâil b. Hüseyin ez-Zâhid'i zikrederse de onun bilhassa dil ve edebiyat alanında Ebû Bekir el-Berkî'den ders aldığı sanılmaktadır (*DMİ*, I, 203). Dinî ilimler sahasında çok yoğun bir okuma faaliyeti sürdüren ve yüksek bir düzeye ulaştığı anlaşılan İbn Sînâ ayrıca babasından geometri, aritmetik ve felsefe konusunda ilk bilgilerini aldıktan sonra babasının isteği üzerine Mahmûd el-Messâh'tan (Messâhî / Misâhî [?]) Hint aritmetiği okudu. Ebû Abdullah en-Nâtîlî Buhara'ya gelince babası onu oğluna ders vermesi için evinde misafir etti. İbn Sînâ, Nâtîlî'den Porphyrius'un *İsâğûcî (Eisagoge)* adlı mantık kitabını okumaya ve bu çerçevede tartışmalar yapmaya başladı. Gösterdiği üstün başarıdan memnun olan hocası, onun ilimden başka bir işle meşgul edilmemesi yönünde babasına tavsiyede bulundu. Bir süre sonra mantık alanında hocasının yetersiz kaldığını düşünen İbn Sînâ, konuyla ilgili eserleri kendi kendine okumaya ve şerhleri incelemeye başladı. Bu arada Öklid'in *Elementler*'inin baştan beş altı bölümünü yine Nâtîlî'den okudu, kitabın geri kalan kısmını ise kendi kendine çözmeye çalıştı. Ardından Batlamyus'un *el-Mecisî'î*'sine (*Almagest*) geçti; eserin başlangıç kısımlarını bitirip geometrik şekillerle ilgili bölümüne ulaştıncaya kadar kitabın diğer kısımlarını kendi kendine okuyabileceğini söyledi. Sonuçta İbn Sînâ astronomide de oldukça ileri bir seviyeye ulaştı. Nâtîlî Gürgenç'e gitmek üzere Buhara'dan ayrılınca İbn Sînâ fizik, metafizik ve diğer felsefî konularla ilgili metinlere ve bunların şerhlerine yöneldi. Bu çalışmalar neticesinde felsefenin bütün disiplinlerinde iyi bir donanıma sahip olduktan sonra tıp tahsiline başladı. Kaynaklarda İbn Sînâ'nın tıp alanındaki hocaları arasında Ebû